

ВІД ЧОГО ВМЕРЛА МЕЛАСЯ?

Оповідане про задавку (дифтерію).

НА ПИСАВ

Грицько Юваленко.

Коштом і заходом Товариства „Просьвіта“

- У ЛЬВОВІ, 1902. . . .

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

~~891.79-32~~

u

~~8(1)79.1-3~~
c

YDK

821.161.2'06-32

~~Ш6(2-1/2)5-44~~

Ш6(4УКР)6-44

c

БІБЛІОТЕКА
Академії Наук
УРСР

321.161-69

Бібліотека
БІБЛІОТЕКА УРСР
115678

I.

Трохимова жінка Ольга порала ся в хаті і думала про те, що їй треба йти на похорон до сестри, в Гречаний хутір, бо там у сестри дитина вмерла.

Дівчина Мелася, почувши, що мати збираєть ся йти до тітки, причепила ся й собі: возьміть каже, та й возьміть і мене на похорон.

Та ти-ж єще маленька, — каже Ольга, — ти не дійдеш!

— Дійду! — каже Мелася; — а як прийдешь вертати, то дядько запряже коня, а ми посідаємо на возі та й приїдемо.

Як репях учепила ся, аж плаче! Ольга думає: тут недалеко, тільки через гору перейти, а там уже видко і греблю й хутір... Нехай йде, — думає Ольга, — а як пристане, то піднесу. Що вже маєш з нею робити!

Ольги чоловік, Трохим Шелест у той час сидів під хатою, на приспі, розмовляючи в сусідою, парубком Петром. Коло них бавили ся Трохимові хлопці: старший — школяр Івась, і найменчий — Гриць, ще зовсім маленький, а подальше середущий, Андрійко.

Коли се загавкали собаки і, не знати звідки взяли ся, дві циганки увійшли у двір.

— Нехай вам Бог дає здоровлячка, люди добрі! — сказала старша, кланяючись, почім обидві циганки

кинули ся прожогом у хату. — Трохим не вспів і зглянути ся.

— Звідкіля се їх принесло? — каже Трохим, здвигнувши плечима.

— Мабуть, чи не в Новій Березанки, — каже Петро, — бо там тепер у місточку саме ярмарок, на Воздвиження.

— Так і є! — озвав ся Трохим. — Треба зайти в хату, щоб часом жінки не одурили.

Як увійшов Трохим у хату, то побачив, що одна циганка ворожила Ользі, казала про якісь пригоди, про ворогів, що буцім хочуть Ольгу з сьвіта звести, про щастє та долю... Ольга слухала, а друга циганка метушила ся по хаті та хапала все, що їй подобало ся: ніж, шматок полотна, кришеник сала, паляницю.

— Буде вже, годі! — крикнув Трохим на циганок. Він бачив, як циганка потягла сало та паланицю, а про ніж та полотно не знав нічого.

Циганки спинили ся, почали дорікати Трохимови, щоб задурити єму голову. У той час у хату ввійшов Петро та й каже, сьміючись:

— А йди, глянь на руку, угадай — як мене звуть?

Циганка похитала головою та й каже:

— Ще молодий ти, хлопче, щоб з мене глузувати... Гляди лишень, щоб не кавав ся, бо я вже й не таких бачила...

Але Трохим не дав їй говорити далі і випровадив з хати; на дворі їх знов напали собаки; циганки лають ся:

— Маєш худобу? — кричали вони до Трохима, — маєш діти? Побачиш! Згадаєш, як зневажив стару циганку.

Петро озвав ся :

— Треба й собі йти до дому, щоб часом і в нас шелесту не нарobili. — Та й пішов Петро з хати.

— І на що було зачипати їх! — гукнула Ольга до Трохима. — Тепер справді, щоб не нарobili якого клопоту! Або що вкрадуть, або ще, не дай, Боже, занедужає хто...

— Байдуже! — каже Трохим. — Щоб не обікрали, — треба доглядати; а щоб від них хто занедужав — то дурниця.

Тоді Ольга похвалила ся Трохимови, що хоче йти на похорон до сестри.

— Про мене, — каже Трохим, — йди собі, та не баря ся.

— Я завтра після похорону верну ся, — каже Ольга. — І Меласю з собою возьму, а як притомить ся, то нести му.

Але хлопець Івась школяр озвав ся :

— Я чув, що в тітки дитина вмерла на задавку (дифтерія, на Україні звать сю недугу обклад).

— То що — каже Ольга, — хиба тепер не однаково, з чого вмерла? вже пропало.

— Ні, мамо, не однаково. Бо я чув від учителя в школі, що та недуга переходить з одної людини на другу, що та недуга пошестна.

— Хто его знає — сказала мати, — Господь теє знає...

— То ви, мамо, не ідіть на похорон до тітки, — каже Івась, — щоб часом не занести й до нас сеї недуги.

— А вже-ж! — сказала мати. — Я так зроблю, то й люди нас відцурають ся. Борони Боже, і в нас якого случаю, то ніхто й не прійде.

Івась замовк. Ольга зібрала ся, взяла паляницю, покликкала Меласю, одягла її і повела в собою.

В хаті вістав ся Трохим, Івась та ще найменший хлопчик — Гриць.

II.

Скоро зайшло сонечко і почало смеркати ся. Діти повечеряли з батьком. Гриць та Андрійко полягали спати. Трохим ввійшов до волів, обдивив ся скрізь по господарстві і вернув ся до хати. На приспі сидів Івась. Сів біля його й Трохим.

— А ти чому не лягаєш спати? — спитав Івася батько.

— Трохи ще посиджу, — каже Івась — та й ляжу. Я все думаю про те, чи не занедужає часом наша Мелася. Краще було-б, як би мама не брали її на похорон, або й зовсім не ходили.

Трохим здвигнув плечима.

— Багато ти знаєш, хлопче!

Коли се йде до хати парубок, Петро. Привитав ся він, сів на приспі.

— А що се ви тут сидите? — питає він Трохима.

— А так собі: випровадили стару, а самі отсе в хлопцем тут і розмовляємо.

— Куди-ж ви її випровадили?

— Пішла на похорон до сестри: у неї дитина вмерла. А мій Івась каже, що не треба-б їй туди ходити, щоб не принести й до нас тої недуги.

— Ваш Івась правду каже, — озвав ся Петро.

А вже-ж! — сказав, махнувши рукою Трохим. — Колись люди жили, нічого сього не знали, та й добре

було. Вже як має тая недуга причіпити ся, то хоч і в печі замаж ся — не поможе.

— Ні, — каже Петро, — є такі хороби, що переходять на людей — пошестні хороби.

— Що-ж, вони ноги мають, що переходять? — спитав Трохим. Тоді повіхнув і додав:

— Час би вже й спати, чуєш, Івасю?

Івась мовчить.

— А про те, як знаєш, — озвав ся батько, — мені треба рано вставати, то я вже ляжу спати. Та не сиди й ти довго.

З тим словом Трохим попрощав ся з Петром і пішов у хату. Петро та Івась зістали ся під хатою, на приспі. Місяць сьвітив ізза верб, так тихо було та гарно.

Івась школяр любив розмовляти з Петром, бо Петро сам чимало вчив ся, аж у місті в школі, любив книжки читати, чимало де чого знав, а Івасеві сего тільки й треба.

Івась озвав ся:

— Нам, каже, учитель у школі розказував про всякі недуги, та треба-б єще десь книжку таку добути, або що; а то я не добре тямлю.

Петро каже:

— У мене є така книжка; я, коли хочеш, дам єї тобі. Сю книжку написав один лікар. Там єсть і про сю недугу — задавку, що саме тепер від неї діти на Гречаних хуторах мруть.

Івась питає:

— Як же воно саме та недуга переходить? Чи такий дух негарний тхне, чи що?

— Ось слухай, — каже Петро, — усяка пошестна хвороба, від якої часом нездужає разом ба-

гато людей, буває в того, що в чоловіка заводять ся така отруя, зараза, яка єму дуже шкодить. Та отруя переходить від чоловіка до чоловіка, і від того разом невдужає багато людей.

— А де-ж та отруя береть ся? — питає Івась.

— На сьвітї, — каже Петро, — є усякі сотворїня й рослини, — великі й малі. От, сказати, комар — малий дуже, а єсть звїрятка та рослинки такі маленькі, що на тисяч разів менші від комаря. Звісно, що вже такої рослинки чи звїрятка й побачити очима не можна, бо дуже они малі.

— А як же хто знає про них, коли їх не можна бачити? — спитав Івась.

— Очима, так просто, побачити не можна. Та люди вигадали такий інструмент, що побільшує всяку дрібницю на сотні або й тисячі разів. Той інструмент зветь ся мікроскопом; зроблений він з такого скла, що як дивити ся в него, то все здаєть ся більшим. Воно кругле і вроблене в дудочку. Як положити під один кінець тої дудочки якусь дрібничку, а в другий кінець глянути у дудочку крізь ті скла, то та дрібничка здавати буде ся більшою, ніж вона справді є. Як взяти одну краплю води з калюжі і глянути на ту краплю крізь мікроскоп, то можна побачити, що в тій краплі плаває багато малесеньких рослиннок та звїряток. Деякі з них кругленькі, як яйце, а иньші — немов червачки, або палички. Доки не вигадали мікроскопа, то про ті рослинки та звїрятка ніхто нічого не знав. А з мікроскопом довідали ся, що вони живуть скрізь, а найбільше там, де вогко, мокро, та не дуже холодно. Знаходили їх у водї, як постоїть вона на воздусї (от як у калюжі), і в молоці, коли воно не сьвіже, і скрізь на землі, і в хатї, і на оде-

жі. Огню, або великого тепла вони боять ся. Коли наприклад, нагріти воду, щоб закипіла, то в ній усі ті рослинки та звірятка згинуть. Бо й великі звірі або рослини вмирають від великого тепла.

— Звісно, — каже Івась, — що ні людина, ні скотина, ні рослина не буде живою, як посадити її в окріп, або в огонь, — зварить ся або спече ся.

— Так, — каже Петро. — А ти бачив, Івасю, як зацвітає тісто, коли воно постоїть у діжі? Ото там, на тісті, заводять ся малесенькі рослиночки. А знаєш, чого тісто кисне? — Від тих рослинок. Вони живуть з тіста, годують ся ним, — от, так, як усяка рослина годуєть ся в землі, сок собі в неї тягне. А ті дрібненькі рослинки люблять жити і розплоджувати ся на тісті. Частку тіста вони вживають собі на харч; а другу частку видають, і та друга частка вже стає квасом, бо вона кисла, — від сего і все тісто стає кисле.

— На що вони его й виробляють, коли того квасу їм не треба? — спитав Івась.

— А се так, як ми їмо хліб: верно собі беремо, а солону ні; або картофлю: лушпини викидаємо, а середину їмо. Так і ті рослинки: вони беруть з тіста, що їм треба, а що зістає ся, те стає квасом, і того їм не треба. І коли довгенько житимуть у тісті, то квасу вже збере ся так багато, що ті рослинки вже перестануть рости і плодити ся в тісті, а далі і зовсім поздыхають, бо той квас їм шкодить, як его багато, як тісто „перекисне“.

— Ви-ж хотіли розказувати про пошесть, про задавку, — озвав ся Івась до Петра, — а тепер кажете про рослинки та про звірятка.

— Ось воно до того дійдеть ся, — каже Пе-

тро. — Бачиш, така цвіль з рослиннок заводиться ся не на самому тісті. У маленьких дітей, буває, заводиться ся пліснявка в роті. Баби кажуть, що то — „цвіт“, що так і повинно бути. Але та пліснявка — хвороба, і дуже вона дитині шкодить. Заводиться ся вона в того, що у дитини в роті зістає ся по трохи молока. От на тому молоці й люблять заводити ся ті рослинки. Тільки є вже другої породи, бо тих рослиннок єсть багато пород, як і між великими рослинами або звірями. Як у дитини заведе ся пліснявка, то буває негарний, кислий дух з рота, а в роті скрізь почервоніє та порозпухає. От бачиш з тих рослиннок не тільки пожиток та користь людям буває, але й шкода, хвороба. Далі знов є такі рослинки, що від них з хліба робить ся горівка (спірітус) так саме, як з тіста робить ся квас.

— Я чув, — каже Івась, — що горівку викурюють з хліба на горальнях.

— Так, викурюють, але без тих рослиннок не обійде ся. Коли вже в тісті з хліба заведе ся багато спірітусу від тих рослиннок, тоді з него й викурюють горівку. Знов иньші рослинки виробляють оцет з меду. А то знов є такі рослинки, що люблять жити в людському тілі, або в крові, і з тих чимало лиха людям буває.

— Як же вони туди перелізуть у людське тіло? — спитав Івась.

— Ріжно. Або ми їх їмо, ковтаємо з їдлом та з водою, або вони дістають ся у тіло, коли у нас є десь на тілі виразка або ранка, хоч малесенька. Частійше так буває, що в нашому тілі вони гнуть, а часом вони таки розплоджують ся.

— Се-б то як схотять? — спитав Івась.

— Ні, не до схочу. От, скажемо, збіже, чи яка ньяша рослина: на поганій землі не може рости, а тільки на тій, де є в чого єму жити. Так і ті рослинки, чи бактерії (бо їх так звуть), можуть жити і плодити ся там, де мають усе, що їм для життя потрібне. От, коли якісь такі рослинки (бактерії) попадуть у наше тіло, хоч би їх було і дуже мало, та коли вони мати муть усе, що їм треба, то зараз вони почнуть плодити ся. А розплоджують ся вони дуже швидко: з одної бактерії за один день наплодить ся їх тисячі й мільйони, коли їм нічо не пошкодить.. Тепер ти, Івасю, зрозумієш, чого ті рослинки (бактерії) такі шкідливі: хоч трошки попаде їх у тіло, а потім їх стане багато; виробляють вони в тілі чи в крові отрую, — так саме, як ньяші бактерії виробляють у тісті квас, або спірітус, або оцет. І від сеї отруї чоловік хоруге і вмирає... І тому такі хороби бувають пошестні, (від них разом багато людей слабує) — що бактерії (ті дрібні рослинки) переходять з одної людини до другої. Як би ту отрую не виробляли живі бактерії і як би бактерії не розплоджували ся, то й хороба не нападала-б на багато людей. А то буває так, що прийде в село чоловік здалека і принесе в собі ту хоробу, — бактерії. А від того чоловіка бактерії і хороба розійдуть ся скрізь по селі. Так розходять ся усі пошестні хороби: холера, горячка (тиф), віспа, задавка або дифтерія, та ще де які..

Івась все те дуже пильно слухав, та ввидко було, що він уже знеміг ся, бо було вже пізно. Петро сказав :

— Я вже бачу, Івасю, що ти спати хочеш.

— Та мабуть, що й так — каже Івась.

— Ну, то бувай здоров. Ми ще колись знов побалакаємо.

Петро пішов з подвіря, а Івась — у хату.

III.

Ольга Трохимова вернула ся в похорону з Гречаних хуторів аж другого дня після обіду. Розказувала, що там на хуторах дуже багато дітей повмирало: у деяких хатах не зістало ся ні одної дитини.

Нагодив ся того дня Петро парубок та й питає:

— Чому-ж туди лікарі не їздять?

— Хто там туди поїде — каже Ольга, — хоч нехай усі люди вимруть на хуторах, то ніхто не буде клопотати ся.

— Чому-ж вони не покличуть лікаря? — знов питає Петро.

— Що той лікар зробить? — відмовляє Ольга. — Ще почне в горлі давити, нехай Бог милує... Вони вже кликали знаючих бабів і всяку всячину робили — не помагає! Кажуть же, що „як на вік, то й на лік“, а вже „від смерти не одперти“. Уже мабуть так Бог дає, щож маєм робити?

Петро похитав головою, а тоді й каже:

— Бог дає жите, Бог дає й розум. Як будемо сидіти в запічку, то Бог нам хліба не дасть; а треба мудрувати, як того хліба заробити. Так само треба мудрувати, щоб дарма не загинути від напасти, від хвороби. І люди здавна мудрують, і дещо доброго вимудрували. Не знали колись, як боронити ся від пропасниці або трясці (фебри), а потім дійшли, що треба випити хіни, то й трясця покине.

Івась слухав, що сказав Петро, а Ольга собі постояла трохи, згорнувши руки та й пішла порати ся.

— А чи не дізнали ся ще, як боронити ся від задавки, — від тої хороби, що на хуторах дітий душать? — спитав Івась.

— Не знаю, — каже Петро. — Лікарі кажуть, що ті бактерії (пам'ятаєш, я про них вчора казав) від яких ся хвороба буває, люблять жити і розплоджувати ся там, де мокро, вогко, де сміє гниє, де всяка нечисть, де в хаті тісно та нечисто, неохайно. Коли занедужає в такій хаті одна дитина, то бактерії перейдуть і на других...

— Як же вони переходять? — спитав Івась.

— А так, — каже Петро — найбільше тих бактерій заводять ся у дитині в роті, в горлі, або ще й у носі. Дитина плює на підлогу, на одежу, а в тому харкотиню чи в слині і є ті бактерії. Харкотиня висохне, полетить по хаті з порохом і попадає в рот до пньших дітей. Або знов: хора дитина не з кувля і їсть з миски ложкою; коли й друга дитина візьме того кувля або тую ложку, то й до неї перейде хвороба. Тільки хвороба починаєть ся не зараз, а днів через три, через п'ять, або й більше після того, як бактерії перейшли до дитини.

— Чому-ж та хвороба — задавка не переходить на великих, а все на дітей? — питає Івась.

— Ні, переходить і на великих, котрі молодші; тільки найбільше нападає ся хвороба — задавка, або як пишуть по книжках — дифтерія — на дітей. А чому саме вона рідко займає старих, я не знаю — каже Петро. — Найчастійше так буває, що коли людина один раз відбуде пошестну хворобу, то вона вже вдруге єго не зачепить.

Івась похопив ся та й каже :

— І я чув, що віспа та кір бувають по одному равови !

— От про те-ж і я кажу, — доводив Петро. Правда, дифтерія нападає і вдруге, тільки не зараз, а через рік або й більше; і частійше нападає тих, у кого ще зроду не було сеї недуги. Трапляють ся й такі люди, у яких зовсім не буває задавки, хоч до них і перейдуть шкідливі бактерії. Наперед не можна сказати, над ким задавка має силу, а над ким — ні і треба всім стеречи ся... А чому се так буває — я не знаю, треба якогось лікаря спитати, або як поїду до міста, то чи не надібаю там такої книжки. Я чув, що задавка або дифтерія, і другі пошестні, та і всякі хороби дуже там нівечать людей, де живуть нечисто, неохайно, де сьмітя багато та воно гние, де хата тісна та темна, харч негарний. Бо ті бактерії, та і всякі хороби, тоді найшвидче чіпляють ся до чоловіка, коли він зморений, знесилений, дїше нездоровим, гнилим повітрем.

Ті хоробні бактерії не люблять, як у хаті чисто, та сухо. Від соняшного сьвітла вони зовсім здихають, а де які породи їх не люблять, коли їх висушити, і сухими також здихають. А найбільше вони боять ся, коли їх добре нагріти; тож коли заведуть ся ті бактерії в воді і ту воду нагріти, щоб закипіла, то в ній ніяка бактерія не зістане ся жива; всі, всі будуть мертві. Тому то лікарі й велять, коли буває яка пошесть, — пити тільки таку воду, що закипіла, вихолодивши її, та нічого сирого не їсти. Та ще щоб хороба не заводила ся, треба чисто в хаті прибирати, і хату ставити на сухому місці, не близько від хлівів і робити в хаті великі вікна, і щоб хата була

не низька і не тісна. І щоб коло хати і скрізь на подвір'ю і на улиці, і по всьому селі сухо та чисто було, щоб гній швидко вивозили, щоб калюжі з гноєм не заводили ся. Треба брати воду тільки з чистого, гарного колодязя, або з чистої криниці, і треба, щоб біля колодязя не було ям та свиноріїв, та калюж, щоб колодязь була високо обсіпана коло цемрин землею (не гноєм!), щоб і дощева вода не збігала крізь цемрини в колодязь. А коли буває яка пошесть, то треба воду пити тільки таку, що перекипіла і нічого сирого не коштувати. Бо тільки хоч одна бактерія заведе ся у нашому тілі, то з одної швидко розплодиться багато і тоді — лихо... Коли-б так люди жили, та ще щоб харч добрий їли, та горівки не пили, то не було-б ні пошести, ні хороби...

Саме тоді увійшов у хату Трохим, послухав, що каже Петро, та й собі озвав ся :

— Се я чув! Зимою писар читав нам про „епідемічні хороби“, се-б то про пошестні хороби, і як від них боронити ся. Та я так думаю, що все те не про нас писано. Як я колись був війтом, то з староства також такі листи прислали. Ну коли я неписьменний, то й пороздавав їх громадским післанцям на цігара.

Івась аж руками сплеснув:

— Ви-б мені, тату, дали ті листи!

— Ти ще малий був, — каже Трохим. — Та що з того, хоч і прочитав би? Нам не можна того всего заводити, — то панам можна.

Петро каже:

— Ні, багато де чого і нам можна. Окрім того, що я вже казав, треба ще ось що, щоб хвороба не пристала: не треба ходити в ту хату, де завела ся

пошесть, не треба доторкати ся ні до хорого, ні до его одежи, і ні до чого, що було близько коло хорого. А вже як доведе ся побути в тій хаті, то треба зараз поскидати всю одєжу з себе та добре єї випарити. Хто вмер від пошести, не треба его цілувати, та й не треба збирати ся на похорон у хату. А поховавши, треба хату вимазати, всі шмати поналити, а всю одєжу випарити у дїжці. Всю посудину також випарити, всім білі сорочки подавати, а ті, що на них були, повкидати в окріп. Щоб нігде не зістало ся нічого немитого, непареного, нечистого, щоб та пошесть, або як у книжках пишуть „зараза“ — нігде не зіставала ся, щоб від разу вивела ся. Та треба зараз, як хто занедужає, швидче лікаря кликати...

Тімчасом Ольга порала ся біля печи, варила вечерю, бо сьогодні вона не була дома, не варила обідати, а діти на обід їли вчешню юшку та кашу.

— Час мені вже йти до дому, — сказав Петро, беручи за шапку.

— Коли-б ви частійше до нас заходили — озвав ся Івась.

Засьміяв ся Петро та й каже:

— А ти сам до мене хіба не прибіжиш?

Попрощав ся Петро й пішов собі; а Трохим сів з жінкою та дітьми вечеряти.

IV.

Минуло днів пять. У Трохимовій хаті забули вже про похорон на Гречаних хуторах.

Саме перед обідом дівчина Мелася лягла на постелі, та й лежить собі мовчки. Ольга кличе єї обідати, а вона каже: не хочу. Підійшла до неї Ольга,

нахилила ся, бачить, що Мелася чогось почервоніла, очи блищать.

— Що тобі, моя дитиночко? — питає Ольга.

— У мене головка болить... і нудно мені, — шепче Мелася.

Взяла Ольга за головку, аж вона горяча. Постояла Ольга, подумала, щоб се воно могло бути, а далі думає: „може минеть ся“. І пішла наливати борщу та кликати всіх обідати.

До вечера Меласі погіршало. Не хоче нічого їсти, тільки холодну воду пє, каже, що їй нудно, і — „в ротку вава“.

Почув се Івась, каже:

— Мамо, чи не занедужала наша Мелася тою хворобою, що й тітчина дитина? Чи не задавка се?

— Укуси ся в язик! — каже Ольга.

— Се не поможе, — відмовив Івась. — Треба Петра розпитати, як побачу єго.

Усю ніч Мелася горіла, жахала ся, схоплювала ся, немов перелякана; а на другий день вже й не вставала. Очи горять, уся горяча, важко дише, ковтаючи воду або слину — кривить ся, так то їй у горлечку болить. Шийка зпереду й зверху опухла.

Ольга ударила ся об поли руками та й каже:

— Отсе тая циганка поробила!

А Івась озвав ся:

— Ні, мамо, се задавка, се Мелася на похороні набрала ся. Треба спитати Петра, що він скаже.

Трохим мовчить, ходить сумний, ні до чого руки не приложить, бо у них тільки одна дівчинка й була, а то все хлопчики.

Ольга взяла паляницю і пішла кликати бабушпетуху.

Прийшла баба, перехрестила ся, похитала головою — вона мала таку звичку: хитати головою і якось чудно всьміхати ся.

— Порадьте, бабусю, — каже Ольга, — що робити; уже-ж ви людям помагаєте, то допоможіть й нам, а ми дурно не схочемо.

Баба знов похитала головою, усьміхнула ся та й каже:

— Хиба я помагаю, моя ластівочко? Бог сьвятий помагає... А я тільки таку молитвоньку знаю...

Посиділа трохи баба, тоді підійшла до Меласі, що лежала на постелі, подивила ся на неї сумно, схиливши голову, та й каже:

— Бідненьке, як янголяточко! Мале-ж ото їй лихо, що аж з рота дух важкий тхне... Пороблено їй, — каже, — та ще й аби як!

— Ой бабусю! щож нам тепереньки робити! — скрикнула Ольга.

Баба мовчки нахилила ся до Меласі, почала щось шептати, брала єї за рот і за головку, і за шийку. Потім хрестила ся, сплювувала, знов шептала, а тоді й каже:

— У неї піднебіне опало; треба єго підняти. Запаліть у печі.

Ольга запалила.

Баба вложила палець до Меласі рота, потім підійшла до печі, встромила руку в комин, і пробубоніла тричі: „Дим у гору, а лихо з рота!“

Поробила баба все, що вміла, та й каже:

— Тепер, голубочко, нічого не бій ся, все лихо минеть ся.

Ольга дала бабі сорок сотиків грошей та десяток яєць, і баба пішла собі.

Не полекшало Меласі! Увесь день кидаєть ся по полу, важко дьше, і дух від неї такий негарний, губи пересохли, почорніли, смага на них пала.

У вечері прийшов Петро. Став він посеред хати і каже:

— Чув я, що Мелася занедужала.

Ольга, плачучи, розказала, яке лихо причепило ся до Меласі. Петро сказав:

— Певно, се задавка. Не треба було вам, тітко, на похорон до сестри ходити, та ще й Меласю з собою брати. Тепер піде ся хороба по всьому селу. Ви хоч у хату до себе нікого не пускайте, та й самі по чужих хатах не ходіть. Треба швидче лікареви звістку подати.

Петро не схотів і сідати, щоб хороба не причепила ся, вийшов з хати, знайшов біля клуні Трохима та й каже:

— Дядьку, у вашої Меласі, мабуть, задавка. Запрягайте коняку та швидче поспішайте у місточко до лікаря.

Трохим мовчки почухав потилицю, а тоді й каже:

— Коли-б же оце не проти ночі. А то лікар ще не схоче й поїхати... Мабуть уже, як не полекшає, завтра поїду.

— Щоб часом не пізно було — каже Петро. — До завтра може Мелася і вмере.

— Отсе таки, най Господь милує, вже-б так швидко і вмерла! — сказав Трохим.

Петро пішов до дому, а Трохим подумав:

— І справді, треба буде завтра, коли не полекшає Меласі, поїхати до лікаря. Шкода, що саме тепер дорога поцувала ся, дощі ішли..:

Меласі було все гірше та гірше. А тут ще в ночі і найменший хлопчик, Гриць, не давав спати, все плакав, схоплював ся, немов чогось жахав ся. Доторкнула ся до него мати, аж і він горячий. У матери коло серця похололо, бо вона догадала ся, що й менший хлопчик занедужав.

Сумно було в Трохимовій хаті! Настав ранок. Ольга коло дітей голосить, Трохим сумний, як чорна хмара.

Мелася змарніла, що вже її і впізнати не можна. Очи погасли, личко поблідло, губи посиніли. Лежить Мелася, вже й не плаче, не жахаєть ся...

А менший хлопчик, Гриць, кричить, плаче, їсти не хоче, горячий, червоний. Так і Меласі було, скоро занедужала.

Івась озвав ся :

— Тату! Швидче, швидче їдьте до лікаря, а то всі повмираємо. Бо щось і мене в горлі дре...

Трохим запряг коний і поїхав у містечко до лікаря.

V.

Як приїхав Трохим до лікаря, то побачив там багато людей хорих, що понаходили та понаїздили в усіх усюдів. Як увійшов Трохим, то лікар зараз спитав :

— Що скажете, дядьку ?

— До вашої милости — каже Трохим — приїхав просити, щоб навідали ся до нас, бо щось діти занедужали.

— Що-ж у них болить ? — питає лікар.

— В роті та в горлі болить, мабуть чи не за-
давка, — каже Трохим.

Лікар аж схопив ся.

— Задавка? — каже — се вже і в вашому селі задавка! А чи не знаєте ви, від чого ваші діти занедужали?

— Бог єго сьвятий знає, — сказав Трохим. Моя стара каже, що ніби то циганки так поробили. А де хто розумнійший каже, що се з того, що моя дівчинка Мелася була з матерію на похороні у сестри, а сестрина дитина вмерла від задавки.

— Мабуть чи не так воно й є! — каже лікар.

Потім лікар розпитав, чи давно занедужали діти, і як їх звать, і скільки їм літ, і що з ними діється. А як розпитав ся то сказав:

— Вертайтесь же ви, дядьку, швидче до дому, ні до кого не заїздить, щоб хороби не розносити. А я вас записав і, як упораю ся, то приїду до вас. Ви-ж скажіть дома, щоб нікого чужого в хату не пускали.

Трохим попрощав ся, вийшов від лікаря і поїхав до дому. „Може Меласі вже й живою не побачу“ — думав Трохим, утираючи сльози, і швидче поганяв коний.

Увійшовши Трохим у хату, глянув на Меласю й злякав ся: єму здало ся, що вона вже доходить: вона важко дихала, харчала... Менший хлопець, Гриць, лежав у другому кутку, а Івась сидів на лаві, чогось сумний, і казав, що і єго в горлі болить.

Скоро Трохим почув, що десь дзеленчить дзвоник і догадав ся, що се їде лікар. І справді — приїхав лікар. Увійшов він у хату, несучи в руках велику фляшку і чогось повно в торбинці. Не сідаючи і не роздягаючись, він попрохав забрати все зі столу. Як прибрали, то лікар налив на стіл якоїсь води

з фляшки і довго мив стіл руками. А змивши, поклав на стіл свою торбинку і одержу й капелюх.

Івась був сьміливий хлопець, то й питає лікаря.

— Чим то ви стіл змиваете і на що ?

Лікар каже :

— Ся хороба пристає до одержі, до всего ; а я буваю скрізь по людях, то не хочу розносити хоробу на своїй одержі.

— Я чув — каже Івась, — що ту хоробу розносять такі малесенькі рослиночки, бактерії, що від них і хороба буває.

— Так — каже лікар — хороба буває від бактерій, вони так звуть ся, а щоб ті бактерії на мене не начіпляли ся, то я не сїдаю у вас у хаті, ні до чого не доторкаю ся, а стіл змив такою водою, що від неї всі бактерії пропадають, і вже сьміливо кладу на стіл усе, що мені треба.

Лікар помив руки з фляшки і попросив, щоб подержали перед ним Меласю.

Ольга, обливаючись слїзми, взяла Меласю на руки. Лікар подивив ся на неї, подержав за руку, за головку, полапав шийку, а тоді взяв деревляну маленьку лопаточку, придавив язик Меласі і подивив ся їй у горлі.

Лікар поглянув до рота Меласі, аж там, біля маленького язичка, — білі, сїрі плями, немов з сїрої глини поналїплювано. Тії плями розійшли ся і вже облягли по обох боках горло, і біля язичка. Усе горло розпухло, почервонїло кругом тих білих плям. Шийка в Меласі розпухла, з рота негарний дух був, з носа текло. Мелася була дуже слаба, знесилена, блїда, важко дихала. Подивив ся лікар та й каже :

— Шкода, що ви раніше звістки не подали.

— Хиба вже тепер помочи не можна? — спитав Трохим. А Ольга знов заходила ся плакати та промовляти :

— Дитиночко моя мила, Меласю, серденько... Поможіть їй, я до віку дякувати му; вона-ж у нас одна...

Лікар знав, що Меласі вже помочи не можна, вже пізно. Бо вже тії сірі плями дуже розросли ся, і вже тої шкідливої отруї від бактерій так багато розвело ся, що зовсім отруїли дівчину. Коли-б були раніше звістили, то можна-б було помочи! Як вже лікар оглянув Меласю, знов обмив руки, вкинув у піч ту маленьку лопаточку, що нею дівчини язик придержував, взяв другу і сказав, щоб подержали найменшого хлопчика, Гриця.

І в Гриця розпухло в горлі і вже були сірі плями; та лікар бачив, що хвороба не дуже давно почала ся. Ще плями в горлі були невеликі, і хлопець ще не втратив сили.

Тоді лікар подивив ся на старшого хлопця, Івася, заглянув ему в горло.

— Не бій ся, хлопче! — сказав лікар Івасеві. — І в тобі є ся хвороба, та ще недавно почала ся.

Івась спитав :

— Чи дізнали ся, як від тої хвороби боронити ся, чим лічити ся?

— Дізнали ся! — каже лікар. — А тоді, повернувшись до Трохима та до Ольги, лікар сказав :

— Треба вашим дітям лікарства в тіло впустити.

— Як же его впускати? — питає Трохим.

— Я трошки вколю шкіру, та й упущу під шкіру

лікарства. Се не болить. Иньша дитина зовсім і не почує, як колеш.

— Робіть, що треба, — сказав Трохим.

Підійшов лікар до Трохима ближче, та сказав тихенько :

— Меласі вже, певно, не допоможе — пізно. І мабуть, вона ще до вечера вмере. Коли хто занедужає на задавку чи то дифтерію, отак як ваші діти, то треба зараз, не гаючи часу, того-ж дня повідомити лікаря. Бо вже на другий день не так помагає, а на третій — ще менша надія... Шкода дівчини... А все-ж я і їй впущу лікарства: може полегшає! Тільки я на те не надію ся, думаю, що вже їй нічо не допоможе...

Лікар витягнув з своєї торбинки інструмент — скляну дудку; на одному кінці дудки була голка, а на другому — держало. Лікар набрав у дудку лікарства з маленької фляшочки. Тоді сказав, щоб подержали маленького Гриця, обмив живіт водою з фляшки; потім уколів голочкою (інструментом) шкіру і впустив під шкіру лікарство; скоро під шкірою набігла невелика іуля, бо все лікарство туди вилило ся. Бо голочка коло інструменту в середині порожня, як соломка, і по тій дудочці збігало лікарство під шкіру, як лікар уколів. Впускати лікарство можна скрізь по тілу, аби воно пішло в кров, щоб чоловік не бояв ся дифтерії. Можна впустити на шиї, на руці або на нові. Тільки на животі зручнійше, тому лікар і впустив лікарство на животі. А як вийняв голку, то зав'язав те місце білою стяжкою, а свій інструмент положив у скринку і налив у неї води з фляшки. Обмивши інструмент, лікар пустив того лікарства під шкіру Івасєви, вкінці Меласі, а тоді й каже:

— Щоб часом не занедужала ще й та дитина

(хлопчик Трохимів менший за Івана, а більший від Меласі — Андрійко), треба, каже лікар, і єму впустити лікарства.

— Так він же, хвалити Бога, здоровенький — каже Ольга.

— А все треба — сказав лікар, бо се лікарство має таку силу, що як єго впустити в тіло дитини, то дитина якийсь час не бояти меть ся задавки, не занедужає. Тільки тому, хто ще не занедужав, можно впустити менше лікарства, ніж я пускав хорим, і то поможе, не бояти меть ся який час хвороби.

Лікар ще раз налагодив свій інструмент, уколів Андрійка і впустив єму лікарства. Тоді попросив, щоб дали велику фляшку і окропу. В фляшку всипав чогось такого, як сіль, налив окропу — воно розійшло ся.

— Отсе — каже лікар — нехай діти полощуть у роті та в горлі разів хоч і десять на день. Се — борна кислота (боровий квас) розведена у воді. Від неї в роті буде чистійше і не так буде гноїти в горлі.

Упорав ся лікар, обмив руки, зложив увесь свій інструмент і фляшки у торбу та сказав:

— Завтра я приїду знов. Не пускайте нікого чужого в хату. Бувайте здорові!

Лікар вийшов з хати, а за ним і Трохим. Лікар сказав:

— Мелася певно сьогодні до вечера вмре... Що маєте робити? Тепер уже не можна помочи... Як умре, то ви єї самі обмийте, прибєрїть, нікого не кличте і не пускайте на похорон. А я ще й сам заїду до пан-отця та скажу, щоб не пускав на похорон дітей, та щоб швпдче ховав.

Втираючи сльози, Трохим сказав:

— До віку на себе нарікати му, що я зразу до вас не поїхав, як Мелася занедужала....

Вийшов до воза Івась, а там уже ждав лікаря парубок Петро. Лікар сів на возі. Петро спитав его :

— Скажіть, будьте ласкаві, чи се справді за-
давка.

— Так, — каже лікар, — задавка або диф-
терпя.

— Я де що читав про сю хворобу, — знов каже
Петро, — та не знаю, чи найшли лікарі, чим від сеї
хвороби боронити ся?

— Чи ви-ж знаєте, — спитав лікар — від чого
ся хвороба буває?

Петро сказав ;

— Від таких маленьких рослиннок, бактерій, що
розплodжують ся в чоловіці, і виробляють отрую.

— Добре — каже лікар. — Тепер, коли ви про
се знаєте, то слухайте.

— Оті рослинки, бактерії виробляють отрую —
токсин, — так зовуть ту отрую по книжках. Від
отруї або токсину людина слабує а то і вмирає.

Відколи люди довідали ся про бактерії (розди-
вившись на них крізь мікроскоп) та дізнали ся, як они
живуть і як шкодять людям, — усе думали, як би
оборонити ся від бактерій, від пошестних хвороб. Зна-
ходили такі лікарства, що від них бактерії вмирають.
Та на лихо виходило так, що ті лікарства шкодять
не самим бактериям, а й людям. От я сьогодні обмив
стіл і руки таким лікарством, — розведеним субліма-
том, бо він вбиває тії бактерії; та за те як би й
людина випила сублімат, то вмерла-б. Тоді лікарі
вгадали про тих людей, над якими не має сили
дифтерня, або горячка, або холера; або яка иньша по-

шестна хвороба. Ви знаєте, що хто відбув віспу, або горячку, або кір, тому вже не страшно тих хвороб, бо вони до него вдруге не пристануть. Бувають і такі люди, що зовсім не боять ся тої або другої хвороби, хоч би їм і в кров впустити бактерій. Значить, у таких людей є в крові, в тілі щось таке, що не дає бактеріям плодити ся й жити, а хоч вони й живуть, то не виробляють токсину (отруї) або та отруя таким людям не шкодить.

Хто раз відбув віспу, того вдруге она не нападе. Знаючи се, лікарі, стали щепити людям віспу, — лекшу, ніж та, що сама до людей чіпляєть ся, але як чоловік відбуде таку лекшу („коровячу“) віспу, то вже не боїть ся сеї, справжньої, що по людях ходить. І стали в того часу усім людям щепити віспу, і багато лиха через те поменьшало. Бо колись, як еще не щепили віспи, то часто бували страшні пошесті (епідемії) віспи, і дуже багато від неї людей вмирало, не тільки діти, але й великі.

Чи не можна-б зробити так, щоб люди не бояли ся й дифтерії, так саме, як вони вже не боять ся віспи? — так думали лікарі. Почали щепити дифтерійну отрую від людей коням. Коні зразу від того трохи слабують, а потім привикають і вже не боять ся дифтерійних бактерій і отруї (токсину) так само як люди не боять ся віспи, як відбудуть прищеплену віспу. І не боять ся тоді коні токсину (отруї) тому, бо в них у крові виробляє ся щось таке, що робить токсин нешкодливим. Те „щось“ назвали „антитоксеном“. Як вицідити з такої коняки, що не боїть ся дифтерії, — крові, перецідити єї, щоб зістала ся сама сукровиця (кровяна сироватка) і ту сукровицю впустити в тіло до людини, то й людина не боїть-

меть ся дифтерії. Пробували впускати ту сукровицю (кровяну сироватку) і тим дітям, що вже занедужали на задавку, — і тим помагає, як ще хвороба недавно почала ся. Тоді стали виробляти такої сироватки багато і розсилати по всіх усюдах, де люди слабують від дифтерії.

Лікар витягнув з своєї торбинки маленьку фляшочку і показав її Петрови та Івасеви.

— Се бачите — каже лікар — у сій фляшочці і єсть та сироватка, що помагає на задавку: я її і впускав дітям у сій хаті.

— Значить, у сій сироватці чи сукровиці єсть той антитоксин, що ви казали? — спитав Петро.

— Так! — каже лікар. — Усяке живе сотворіне, чи то людина, чи коняка, коли воно відбуде яку хворобу від бактерій і не вмере, то у него в крові виробляється той антитоксин. Отжеж я й кажу, що коням щеплюють дифтерійну хворобу (токсин, отрую), а як вони відслабують і вже їм не страшна дифтерія, тоді від них беруть кров, переціджують її в кровяну сироватку (сукровицю) вливають людям у тіло, щоб і люди не бояли ся дифтерії. Таке добро вигадано! Та не треба забувати, що ся сироватка помагає, як її влити людині скоро після того, як почала ся хвороба — першого, а не далі другого дня, як занедужає. А далі хоть і помагає, та мало. Тому як хто занедужає на задавку, треба зараз, того-ж дня, подати звістку лікарєви. Ну! сказав лікар — треба вже мені їхати. Останьте здорові!

VI.

До вечєра Мелася вмерла... Плакала тужила над нею Ольга, забула на якийсь час і про хорого Гриця.

Хотіла вона кликати бабів, щоб обмили Меласю, та Трохим, памятаючи лікарську раду, сказав:

— Не треба нікого кликати. Бо то гріх нам буде, коли від нас хвороба розійде ся по всьому селі. Коли-б і ти не ходила на похорон до сестри, то й Мелася жива була-б.

Та й заплакав Трохим...

Ольга сама обмила й прибрала Меласю. Трохим зробив трумну, попросив сусідів викопати яму. Другого дня поховали Меласю. У Меласі на похороні не було нікого, бо Трохим нікого не кликав і не пускав до себе. Пан-отець відправив похорон на гробовищи. Трохим сам відніс туди трумну.

Кинула ся тоді Ольга до Гриця, аж Гриць уже повеселійшав, уже не такий горячий, сидить собі, забавляє ся. Івасеви теж полекшало. Андрійко зовсім не занедужав, бо єму лікар впустив тої сироватки (сукровиці), і до него ся хвороба не приставала.

Того дня, як ховали Меласю, лікар забіг до Трохима на хвилиночку, подивив ся на дитин, сказав, що добре, — Грицеві та Івасеви полекшало. Звелів, щоб діти не плювали на підлогу, а в мисочку, а в ту мисочку налив своєї води з фляшки (розведеного сублімату). Казав лікар, що в селі ще в одній хаті завела ся така сама хвороба.

— Я — каже лікар — розпитував, відкіля занесли в ту хату хворобу, і тепер знаю. Там дитина занедужала різачкою — живіт болів. Вони й покликали шептати ту бабу, що й до вас приходила шептати Меласі. І було се в той день, як і ви її кликали. Тільки вернула ся шептуха від вас, та зараз і пішла в ту хату, певно ні рук не обмила, ні одежі не перемінила. Там вона шептала коло дитини, живіт

„вбирала“, сояшниці заварювала. Різачка-ж не перестала, а дитина до того ще занедужала дифтерією. То певно баба-шептуха занесла туди хоробу від вас.

— І що-ж умре та дитина? — спитала Ольга.

— Ні, мабуть одужає, — сказав лікар, — бо тільки занедужала, то зараз мені вістку дали.

Лікар поїхав. Був він і на другий день; а то заїхав ще через тиждень, подивився на дітей, бачить, що у Гриця та у Івася вже повідпадали сірі плями в горлі, і що там уже гоїть ся, та й каже:

— Тепер будемо сю хату перечищувати, щоб нігде „зарази“ не зістало ся. Чи є у вас окріп?

Ольга втягла з печі баняк окропу. Лікар влив туди з своєї фляшочки розведеного сублімату, помішав та й каже: половину сего окропу надлийте у глиняник, розведіть глини або вапна і мажте стелю, стіни і підлогу.

— Так треба-ж повиносити одягу та лавки з хати, — каже Ольга.

— Ні, — каже лікар, — виносити нічого не треба; а всю одягу і шмати складайте отут біля порога, а самі, не барившись, мажте хату.

Ольга почала мазати скоренько, а лікар з Трохимом та з Івасем стали обмивати тим окропом з субліматом двері, вікна, лавки, стіл, кочерги, посудину, миски, ложки, — все, що було в хаті. Тоді звелів обмити посудину ще раз чистим окропом, без сублімату.

Лікар сказав, щоб усі понадівали нові сорочки і нову одягу, принесену з комори. А ту одягу, що поскидали, лікар велів покласти знов до тої купи, що вже була коло порога.

Трохим запалив у печі; лікар відобрав і повкидав у піч усякі шмати, яких не шкода було попалити.

Тоді звелів принести діжку, налив до неї окропу з субліматом та й повкидав у діжку всю одягу: сорочки, спідниці, штани, свитки.

— Давайте — каже лікар — і вашу шапку тут намочу.

— Шкода, — каже Трохим, — шапка попсується, збіжить ся.

— Та годі було сперечатись. — Лікар намочив у діжці й шапку. Тоді повітягав свитки та шапку і сказав повісити на дворі, щоб посисихали. Тоді намочив у діжці ще й чоботи та черевики.

— А коли-б отсе кожух був, — питає Трохим, — то невже треба й кожух мочити?

— А треба — каже лікар. — А коли-б шкода було мочити, то треба-б завязати его у хустку та привезти до міста у лікарню. Там у нас такий пристрій єсть, що можна всяку одягу у горячій парі подержати, то всі бактерії згинуть.

— Добре-ж каже Трохим, — що я кожуха не витягав з комори ще з зими.

Упорав ся лікар, та звелів вимазати ще й у сіннях; а на дворі, де діти понагижували, позаливав субліматом.

— Тепер — сказав лікар — у вашій хаті вже мабуть нема бактерий. Вже хоч хто і в хату зайде, то не страшно. Тільки до Івася та до Гриця ще не пускайте якийсь час — хоч з місяць — чужих дітей. І нехай ще не плюють на підлогу, а в ту мисочку в субліматом. Сорочки, як скидати мете з них, то добре парте окропом.

Сказав, щоб дітей купали та милом вимивали та й поїхав.

Минуло ще кілька днів. Івась уже зовсім одужав

— і не знав було, що він слабував, Грицьови полекшало, вже він їв усе і бігав, був веселий; тільки чогось став говорити через ніс.

— Се дарма, — сказав, побачивши его, лікар: так буває після дифтерії, але скоро минаєть ся. Після дифтерії буває так, що відбере ручку або ніжку, або там у горлі маленький язичок не повертає ся, куди єму треба, тому дитина й стає через ніс говорити. Тільки се само минеть ся за місяць, або за два.

Трохим дуже дякував лікареви, за клопоти й турботи, та все згадував свою Меласю.

— Коли-б ваша Ольга не слухала бабів — сказав лікар — та не ходила на похорон туди, де мруть від пошести, то й не було-б сего лиха. А вже як занедужала Мелася, то треба було того-ж дня подати звістку мені. Тепер, хвала Богу, є чим відганяти задавку, аби не запізнити ся.

Лікар поїхав.

А Трохим, згадуючи Меласю, гладив Івасеву голову, з доброю надією дивив ся на сина і думав: нехай хлопець учить ся, нехай доходить розуму. Він уже не боїть меть ся примхів та дурних теревенів, знати ме, як боронити ся від пошести... А через ті дурні теревені, я втратив мою Меласю любу, мою втіху і радість...

І знов заплакав Трохим...

162. Забобони та ворожбитство	40	осі
167. Ганс Егеде	20	"
168. З Маркіянової спадщини	30	"
169—170. Про каси позичкові і щадниці	30	"
171. Наші діти	20	"
172. Пан Кригулець	20	"
173—174 Кобзар Т. Шевченка ч. I. (оправлений)	50	"
175. Народно-руський катехизм	12	"
181. Д-р Омелян Огоновський	30	"
182. Про вільні землі	16	"
183. Про ґрунтовий катастер	10	"
208—209. Як ходити коло хорих	50	"
210. Новий процес цивільний	40	"
211. О нових податках особистих	40	"
214. Добра порада	12	"
215—216. У п'ятдесяту річницю знесення панщини	50	"
217—218. Образ тьми і світла	40	"
219—220. Про обірки і інші навози	40	"
221—222. Сотні роковини народного письменства	32	"
223. Богдан Хмельницький. Часть II.	24	"
228—229. Розмови про держави і народи Європи	40	"
230. Батько Петро і его діти	20	"
232—233. Припаси для сглядачів худоби і мяса	40	"
240. Спілки для ощадности і пожачок	40	"
241. Ярема. Оповідане з запорожого життя	25	"
242. Ради і перестороги для хліба, обів	25	"
243 244. Книжка приказок	40	"
246 247. Юр. Федькович Фармазони і поезії	40	"
250. Абрагам Лінкольн	30	"
251—2. Русь-Україна і Московщина	60	"
253. Про життя і діяльність Олександра Кониського	75	"
254. Горить.	40	"
255—256. Як чоловік боре ся з природою	70	"
257. Під морськими хвилями	20	"
258. Громадський суд	20	"
259. Старохристиянські легенди	20	"
261. Вибір Деклямацій	50	"
264—5. Історія Московщини	60	"
266—7 Про лучбу ґрунтів	60	"
269. На послухане до Відня	20	"

„ТОВАРИШ“

ілюстрований календар Товариства „Просьвіта“

на рік 1903

вже вийшов в друку і розсилає ся даром, але **ТІЛЬКО** тим нашим Членам, що заплатили вкладки по кінець 1902 р. — Хтож вкладки за р. 1902 не заплатив, календаря і дальших книжочок не дістане.

Ціна календаря 1. корона, а з пересилкою поштовою 1 кор. 10 сот.

Висилає ся **ТІЛЬКО** за попереднім надісланем грошей.

Хто пришле належитість на шість календарів, то сьмий календар дістане даром.

Канцелярія „Просьвіти“

у Львові, ринок ч. 10.

БОГДАНІВ СИНОК.

Ціна 20 сотиків.

За попереднім надісланем гроший

в Товаристві „Просьвіта“ у Львові (ринок ч. 10.) можна дістати:

I. Книжки для народу:

29. Старий Ефрем, Н. Устияновича	20
32. Роскази про небо і землю	24
33, 34. Роскази про сили природи, ч. I. і II. по	20
36. Оповіданє о житю св. Бориса і Гліба	20
37. Житє Т. Шевченка	18
38. Повістки для дітей	2
39. Що то таке провізория?	
40. Сестра. Оповіданє М. Вовчка	
41. Байки Павла Свого	
44. Вінок	
45. Нива	
50, 52, 70. Істория Руси ч. I. 30 сот., ч. II. 26 сот., ч.	
IV. 32 сот., разом.	
51. Зьвірята шкідли і пожиточі	
55. На досьвітках	
62. Житє св. Кирила і Методія	
64. Лен і коноплі	
67. Житє св. великомучен. і лікаря Панталеїмона	2
71. Про живоплоти і ліси	2
75. Вен'ямін Франклін	1
77. Відкрили Америку	2
89. Дрібна птиця господарска	2
95. Маркіян Шашкевич. Про єго житє і письма	36
122. Серед ледового моря. В. Чайченка	30
132. Іван Котляревський. В. Чайченка	20
133. Лікар Ісаак	20
143. Григорій Квітка, оповіданє Чайченка	20
144. Галя, оповіданє Загірної	20
145. З житя Якова Кука, розказав К. Селецький	20
146. Юрко Стефензон	24
147. Фінляндия і Сахара, В. Чайченка	24
151. Про холеру	12
152. Дещо про землю	20
153. Сократ, грецький учитель, Вас. Чайченка	24
154. Про польові пошкоди	12
155—156. Як дбати о здоровлє	50
157. Свояки	24
158. Три побратими	50
159—160 Про книги ґрунтові	60
161 Маркіян Шашкевич	20